

KORALJKA MANOJLOVIĆ

DOGAĐAJI U SENJU 9. SVIBNJA 1937.¹
Prilog proučavanju političkog terora u HrvatskojKosirnikova 14
HR 41000 ZagrebStručni članak
UDC: 949.713"1937":323.282
Ur.: 1991–07–05

Prema izvornoj i ostaloj sačuvanoj arhivskoj građi, daje se osvrt na političke prilike u Hrvatskoj u drugoj polovici tridesetih godina, na teror što ga provode organi državne vlasti. Osobito je detaljan prikaz samog događaja, reagiranje javnosti i raznih oblika represije što su uslijedili nakon krvoprolića. Opis krvavog događaja u Senju 9. svibnja 1937. po prviput se opširnije iznosi na uvid čitateljstvu i znanstvenoj javnosti.

I

Prije analize događaja u Senju potrebno je ukratko se osvrnuti na neka obilježja politike vlade Milana Stojadinovića kao i na ulogu Vlatka Mačeka, odnosno vodstva HSS, glavnog nositelja opozicionog pokreta u Hrvatskoj. Stojadinović je prema opoziciji izmijenio krutu politiku karakterističnu za prethodnu Jevtićevu vladu, i još prije za kralja Aleksandra.² Liberalniji stav reflektirao se na obzirnijoj i popustljivijoj primjeni zakona. Želeći smanjiti moguće sukobe koji su mu prijetili s više strana (opozicija u Srbiji, Skupština sastavljena pod Jevtićevom vladom, razilaženje s odborom Radikalne stranke), Stojadinović je mislio da je prijeko potrebno izbjevati otvoren sukob s opozicijom u Hrvatskoj. Knez Pavle je uočio opasnost za Stojadinovićevu vladu i vladajuću Jugoslavensku radikalnu zajednicu od generala Živkovića i Jevtićeve Jugoslovenske nacionalne stranke. Vlada i knez Pavle htjeli su u državi stvoriti atmosferu demokratskoga političkog života, a da pritom u stvarnosti ne odstupe od postojećeg režima. U tom kontekstu to je bilo više koketiranje sa HSS nego stvarno uzimanje u obzir i realiziranje temeljnih zahtjeva hrvatske opozicije. S druge strane, tolerantnija politika Stojadinovićeve vlade omogućila je, iako ne legalno, ipak i slobodnije djelovanje. Promjenom stava Stojadinovića prema HSS otvorila se mogućnost dijaloga. Sastanci Mačeka i kneza Pavla (studeni 1936), i Mačeka i M. Stojadinovića (siječanj 1937) trebali su

omogućiti uključivanje HSS u JRZ. Maček nije odstupio od postulata koje je zastupala HSS. Revizija postojećeg ustava i hrvatska autonomija za Mačeka predstavljaju jedino ispravan pristup rješavanju aktualnoga hrvatskog pitanja.

Ni knez Pavle ni Stojadinović nisu prihvatili takve zahtjeve. Objašnjenje za to potražili su u političkoj situaciji koja im ne dopušta takve promjene. Stojadinović je ponudio donošenje izbornih zakona kao kompromisno rješenje, ali s tim se Maček nije složio. Iako nisu odlučili ništa što bi promijenilo postojeće stanje, Maček i Stojadinović nisu odustali od daljnih pregovora. Vođenje takve politike bio je od strane vlade više taktičan potez. Znajući to, Maček se okrenuo Udruženoj opoziciji. Mijenjanje Mačekova političkog pravca u proljeće 1937. značilo je za Stojadinovića opasnost i ugroženost postojećih političkih pozicija. Stvaranjem napetosti u političkom trokutu (Stojadinovićeve vlada – Maček i HSS – Udružene opozicije) državni teror i politički zločini ponovno su uzeli maha. Hrvatska je bila najviše na udaru. Brutalno ophođenje policije i žandarmerije prema građanima, seljacima, radnicima samo je nastavak provođenja državnog terora koji je nazočan u Kraljevini SHS gotovo od samoga njenog početka.

Kao dobar primjer za to može poslužiti Zakon o žandarmeriji donesen 1922. Članak 27 navedenog zakona dao je pravo žandarmerijskom načelniku da sam odlučuje o načinu ugušivanja bilo kakvih nereda.³ Represije i ubojstva nazočni su u zemlji kako dvadesetih godina, tako još više tridesetih godina. Režim Stojadinovićeve vlade samo je nastavak već dobro poznatog načina ophođenja s političkom opozicijom.

Početak 1936. poznati su sukobi koji su bili između seljaka i žandarmerije u Garešnici, Biškopcu, kod Požege, kod Livna, u Imotskom i drugdje. HSS je žestoko protestirao protiv zločina koje su provodili žandarmerijski organi. Hrvatski narod burno je reagirao na ubojstvo narodnog poslanika Karla Brkljačića (9. 4. 1936.), jednog od vodećih ljudi HSS u Lici.⁴ Krvavi događaj u Kerestincu, koji je odnio pet žrtava (16. 4. 1936.), također je jedan od insceniranih zločina koji su prethodili nedjelu počinjenom u Senju.

Nakon petomajskih izbora godine 1935, kada se život političkih stranaka intenzivira, u Senju je vodeću ulogu imao HSS. Osobito su općinski izbori u studenom 1936. ojačali poziciju spomenute stranke.⁵ U takvoj atmosferi bilo je jasno antirežimsko raspoloženje naroda senjskog kraja, a upravo s tim u svezi i pojačani pritisak državnih organa, u prvom redu žandarmerije.

Osim državnog terora, koji se manifestirao zločinima i nekažnjenim ubojstvima, postojao je državni teror, koji je ulazio u sve pore javnog života. Sam zločin u Senju, osim što je odnio osam žrtava, slikovito nam je pokazao i onaj »nekrvavi teror«⁶ državnih organa vlasti. Primjerice, cenzura tiska u toj je mjeri reducirala protok informacija da su konkretno za događaj u Senju bila tiskana samo dva, odnosno tri službena priopćenja iz Beograda. Koliko je država imala kontrole nad zbivanjima u javnosti, govori nam dopis, točnije naredba Ministarstva unutrašnjih poslova, odjeljenja za državnu zaštitu iz Beograda, koja traži ime i prezime činovnika kraljevske banske uprave nazočnoga na sprovodu poginule šestorice u

Gospiću.⁶ To su samo neki od mnoštva ilustrativnih primjera državnog terora, odnosno načina primjene sile u provođenju državne vlasti. Više riječi o tome bit će u tekstu koji slijedi.

II.

Opisujući i analizirajući zbivanja u Senju 9. 5. godine 1937, držimo za potrebno navesti i razmotriti izjave sudionika proslave, građana očevidaca i žandara uključenih u sam tijek zbivanja. Detaljan opis događaja prikazuju izvješća predstojništva gradske policije u Senju i uvidaj izaslanika kraljevske banske uprave Josipa Tućana. U knjižici »Istina o krvavim događajima u Senju dne 9. V. 1937« dr. Vlatko Maček dao je iscrpan opis događaja uz službena priopćenja, te naveo iskaze šezdesetak sudionika i očevidaca.

Hrvatsko pjevačko društvo »Trebević« iz Sarajeva posjetilo je Senj 8. V. 1937. Desetodnevnu turneju društva »Trebević« vodio je narodni poslanik dr. Juraj Šutej, jedan od čelnih ljudi HSS-a. Povodom njihova dolaska organiziran je odbor za doček. Grad je bio okićen hrvatskim zastavama, a na obali se okupilo oko tisuću građana. Crkveno pjevačko društvo »Sv. Cecilija« i gradska glazba učinili su doček još srdačnijim. Goste je pozdravio direktor gimnazije u mirovini Božo Katalinić (HSS-ov kandidat za narodnog poslanika za srez Senj). Doktor Šutej zahvalio je na dobrodošlici, i u kratkom govoru između ostalog naveo da je cilj turneje širenje hrvatske kulture i učvršćivanje veza između Hrvata Bosne i Hrvata Hrvatskog primorja. Tijekom večeri održan je koncert u dvorani »Nehaj«. Tako je bez ikakvih incidenata protekao prvi dan gostovanja pjevačkog društva »Trebević«. Slijedeći dan održana je proslava u čast braće Radića i Matije Gupca. Tijekom jutra u Senj su počeli pristizati stanovnici iz Like, okolnih primorskih mjesta i otoka. O atmosferi uoči popodnevni zbivanja najbolje nam govore slijedeće riječi: »Svi učesnici su dolazili iskićeni sa hrvatskim trakama, a svaka grupa je imala barjaktara sa hrvatskim zastavama od kojih su neke imale lozinku HSS a neke i hrvatski grb. Učesnici iz Otočca doveli su sa sobom i glazbu.«⁷

Iz pisanja dr. Vlatka Mačeka također se saznaje da je početak proslave protjecao u duhu pučkog veselja, te da u narodu nije postojao znak koji bi upućivao na moguće ispade i nered. »Čitava priredba održana je u savršenom redu i potpunoj disciplini, kao što se to uvijek i redovito događa na svim priredbama H.S.S. Nikakovi izazivački poklici niti protiv koga nijesu padali, a naročito nijesu padali nikakovi povici, bilo protiv kralja bilo protiv dinastije, a isto tako, nije se klicalo niti ustašama niti Paveliću. Klicalo se je predsjedniku dru Mačeku, Slobodnoj Hrvatskoj, gradu Senju, senjskim Uskocima. Pjevale su se rodoljubne pjesme, najviše u ovom kraju popularna 'Oj Ti vilo, vilo Velebita' i prigodne pjesmice, a posebno sada raširena pjesmica:

'Živila Sloboda, živio Mir
Živio doktor Maček Vladimir!⁸

Kao prvi manji izged u žandarmerijskim izvješćima spominje se izvikivanje parole: »Živio prestolonasljednik dr Maček«, te povodom toga hapšenje seljaka Jure Modrića iz Gornjeg Starigrada. Sreski načelnik Stalio Ante navodi da je uhićeni nakon kraćeg vremena pušten na slobodu da ne dođe do većeg incidenta, koji se mogao pretpostaviti s obzirom na velik broj ljudi okupljenih na pristaništu.

Dr. Maček piše da je uhapšeni Modrić pri dolasku parobrodom u Senj vikao: »Živio predsjednik dr. Maček!«, te da je iz tog razloga ubrzo i pušten na slobodu jer nije bilo nikakvog razloga da se uhapšeni zadrži.

Poslije podne u 15 sati senjski trgovac Franjo Šojat otvorio je zbor. Na zboru su govorili Matija Moguš,⁹ Božo Katalinić, dr. Juraj Šutej, Ante Pavlović, narodni poslanik za srez Brinje, i na kraju Franjo Borić, narodni poslanik iz Crikvenice i Ante Vrkljan iz Sušaka. U govorima je bilo zastupljeno hrvatsko pitanje, odnosno uloga HSS-a u rješavanju hrvatskog pitanja. Šutej je naglasio da sporazum sa JRZ i nekoliko mandata u vladi nije rješenje koje bi zadovoljilo Hrvate i HSS. Osim toga dr. Stojadinović je iz razgovora sa dr. Mačekom saznao za točne zahtjeve Hrvata, ali u tom pogledu nisu učinjeni nikakvi koraci. Nadalje ističe da niti sporazum s udruženom opozicijom nije donio značajnije rezultate. Govorilo se o vanjskoj politici i gospodarskim prilikama, točnije o organizaciji Gospodarske Sloge. Ante

Veličanstveni zbor Hrvatske seljačke stranke u Senju: okupljeni narod Senja, Krivog Puta, Podgorja i Like, Velika placa 9. svibnja 1937.

Pavlović je o toj temi našao za shodno da istakne Mačeka kao vođu HSS-a koji se uz političke aktivnosti zalaže i za ekonomski prosperitet.

Za vrijeme govora nije bilo nedopuštenih uzvika, čulo se samo klicanje Mačeku, slobodnoj Hrvatskoj i slično, jedino je na samom početku kapetan Koprivica primijetio upadnicu jednog Gospićana. Naime, pozdravljajući Antu Pavlovića, Gospićanin je uz poklik: »Živio Ante Pavlović!« nadodao »i Pavelić«. Žandarmerijski kapetan Koprivica pokušao je legitimirati dotičnog, ali on je odbio dati svoje osobne podatke. Grupa Gospićana odmah je stala u obranu svog sugrađanina. Jedan iz grupe je kako piše u izvješću sreskog načelnika dobacio »da je ovo gori režim nego je bio Jeftičev«. ¹⁰

Iako iskazi mnogih Senjana potvrđuju da se proslava održavala bez provokacija i napetih situacija, sreski načelnik Ante Stalio naglašava nazočnost drskog i izazovnog ponašanja pojedinih grupa. Tako drži provokacijom čak i poglede pojedinih građana. »Svaki put kada bi te grupe sretale potpisanoga ili komandira žand. voda upadno bi ga fiksirali tražeći na neki način da se pita za razjašnjenje, što se je međutim izbjegavalo ne hoteci dati njima prilike za kakove sukobe.« ¹¹ Namjera sreskog načelnika bila je da cjelokupnu situaciju prikaže kao provokativnu, napetu i gotovo bezizlaznu za žandarmerijske organe. Upravo takva atmosfera bila bi opravdanje za pojačanje i poseban razmještaj žandara po gradu. Sreski načelnik o tome piše slijedeće: »Za ovaj dan bio sam ishodio pojačanje žand. stanice Senj, te je bilo sabrano ukupno 19 žandara, od kojih je 15 bilo zadržano u pripremi u žand. kasarni, dok su 4 t. j. 2 patrole bile određene da sa malim oružjem (bez pušaka) patroliraju gradom i radi održavanja veze sa žandarima na stanici u slučaju potrebe. Kad se je pak primijetilo gore opisano ponašanje Gospićana, jer je izgledalo da će se ovi incidenti stati opetovati u jačoj i težoj mjeri žand. kapetan Koprivica u sporazumu samnom dao je nalog, da žandari iz kasarne izađu i da se sklone u jednoj bližnjoj nefrekventiranoj uličici.« ¹²

U popodnevним satima igrala se prijateljska nogometna utakmica na kojoj je bio velik broj mladeži. Utakmica je igrana u sportskom duhu, bez izazivačkih ili bilo kakvih političkih parola. Maček je u svojoj brošuri naglasio da su žandarmerijski organi bili u tijeku cijelog popodneva uznemireni i napeti, pa je zbog straha od mogućeg izgreda povjerenik Gospodarske Sloge za kotar Gospić Luka Hećimović upozorio igrače na atmosferu u gradu i zamolio ih da utakmicu završe ranije kako bi mogli što prije krenuti kući. Utakmica je tako završena 25 minuta prije kraja, pa kako nije bilo posebnog razloga za to, mnogi nazočni gledaoci bili su začuđeni. Da je utakmica protekla u najboljem redu, potvrđuju i svjedoci, trojica državnih činovnika: dr. Martin Prelog, sreski sanitetski referent, Mihovil Bonefačić, potpreglednik financijske kontrole, i Franjo Sudar, poreski pripravnik.

Negdje u vrijeme utakmice nakon održanog zbora u gradu se plesalo ličko kolo i pjevale su se rodoljubne pjesme. Prestavši plesati, nekolicina Ličana otišla je u gostionicu »Nehaj«. Po iskazu sreskog načelnika Stalija pjevale su se zabranjene pjesme u »Nehaju«, a zatim u gostionici »Moguš«. Navodno da su se žandari obratili narodnim poslanicima Kataliniću i Pavloviću upozorivši ih da, ukoliko

Gospićani budu i dalje pjevali nedopuštene pjesme, može doći do neželjenih posljedica. Ubrzo zatim pjesme se više nisu čule.

Do dramatičnog trenutka došlo je pri odlasku Gospićana i Perušićana kući. Na obali su se nalazila vozila spremna za polazak. U nekim izvorima spominju se kamioni i automobili, a u nekim autobusi. Vozila su se kretala u špaliru u vremenskim razmacima od pet minuta. Po Staliovoj verziji prvi i drugi kamion otputovali su u najboljem redu, a u trećem kamionu, u kojem su bili većinom mladi Gospićani, i od kojih je jedan dio odigrao nogometnu utakmicu sa Senjanima, navodno se digao jedan mladić i uzviknuo »Živio dr. Ante Pavelić!« Žandarmerijski kaplari Maksim Besedić i Dušan Jovanović čuli su usto i poklike »Dolje kralj Petar, dolje Jugoslavija!« Nato je kaplar Besedić potrčao, viknuo »Stoj u ime zakona!«, no kako se kamion nije zaustavio, opalio je nekoliko metaka iz svog revolvera u automobilske gume.

Iznimno značenje za potpuniju analizu i stvaranje cjelovite slike o zbivanjima 9. svibnja ima iskaz sreskog načelnika Ante Stalija, koji je po svojoj funkciji bio najodgovorniji za krvoproliće u Senju. Stalio govori: »Odmah iza toga je po kazivanju Besedića ispaljeno iz kamiona u njegovom pravcu metaka iz revolvera.

Hrvatski gospički omladinci poginuli od hitaca jugožandara na senjskom Potoku, 9. svibnja 1937. Gornji red od lijeva: Tomo Nikšić, Katica Tonković, Nikola Bevančić, donji red od lijeva: Marko Smolčić, Frane Jelača, Jakov Milković i Petar Frković

Besedić je ovo pokušano prisilno zaustavljanje kamiona izvršio iz vlastite pobude a bez naređenja. Na ovo pucanje prije navedena žand. priprema, koja je bila sklonjena u jednoj pobočnoj uličici, iskočila je na glavnu ulicu kuda je prolazio kamion i pripucala prema kamionu. Po kazivanju svih žandara to su oni spontano učinili kada su vidjeli da se iz kamiona puca. Nakon toga kamion se zaustavio a od pucanja ostalo je na licu mjesta 5 mrtvih i 7 ranjenih od kojih je još jedan umro u bolnici.

Imena mrtvih iz Gospića: 1. Marko Smolčić, 20 godina, 2. Franjo Jelača 20 godina, 3. Nikola Bevandić 24 godine, 4. Tone Nikšić, 24 godine, 5. Katica Kolaković, služavka, 6. Petar Frković, 21 godina (umro u bolnici).

Imena ranjenih: 1. Milković Jakov, star 23 godine, iz Pazarišta, 2. Došen Ante, 17 godina, iz Gospića, 3. Milinković Branko, 25 godina, iz Pazarišta, 4. Biljan Mile, 27 godina, iz Gospića, 5. Vlahinić Zlatko, 21 godina, iz Gospića, 6. Adžija Vlade, 20 godina, iz Gospića.

Čim smo čuli pucnjavu, sva trojica smo pojurili prema mjestu gdje je kamion bio zaustavljen radi izviđanja samog čina i preduzimanja potrebnog. Međutim se je u tili čas tu sabrala oveća masa svijeta, iz koje su pojedinci stali oštro protestirati protiv žandara a neki već pripravnici da ih i fizički napadnu. Stvorila se je u tren takva situacija, da je izgledalo, da će protiv razjarene mase, čije je raspoloženje bilo potencirano uživanjem alkohola, biti potrebno radi obrane nas i žand. organa izvršiti upotrebu oružja. Na navaljivanje mase da se žandarmi povuku ja i žandarmerijski vodnik smo odlučili da to i učinimo, a istodobno smo polic. organima naredili da se hitno pozove liječnike radi prve pomoći, te poduzeli, da se mrtvi i ranjeni prenose u bolnicu.«¹³

Žandari nisu izvršili nikakav uviđaj, već su se povukli od straha pred ogorčenom masom. Na više mjesta spominje se da je toga dana u Senju bilo nazočno oko 6000 građana.

Slijedećeg dana, odnosno 10. svibnja, stigao je u Senj izaslanik kraljevske banske uprave Josip Tućan sa zadatkom da sprovede detaljnu istragu. U kasarni žandarmerijske stanice zatekao je komandira žandarmerijske čete majora Pajića sa Sušaka, komandira senjskog žandarmerijskog voda kapetana Koprivicu, sreskog načelnika Antu Stalija i pripravnika Radovanovića, koji su u kasarni proveli cijelu noć strahujući od odmazde. Osim detaljnih izvjava uzetih od žandarmerijskih organa, Tućan je saslušao oko stotinjak osoba, među kojima su bili Ladislav Krajač, predsjednik općine grada Senja, Božo Katalinić, predsjednik Gospodarske Sloge, Matija Moguš, predsjednik mjesne organizacije HSS-a i narodni poslanik za Brinjski srez Ante Pavlović. Civile je uglavnom ispitivao Tućan, dok je žandare osim njega ispitivao isljednik žandarmerijskog puka iz Zagreba potpukovnik Gerovac. Inspektor Tućan istragom je došao do dvije bitne činjenice koje nam gotovo u potpunosti rasvjetljavaju tragičan događaj u Senju. Tućan ne iznosi te činjenice kao dokaz po kojemu se glavna krivica pripisuje žandarmeriji, iako je bilo očigledno da su oni počiniozi zločina. Prvi pokazatelj koji se sam po sebi nameće bio je taj što je većina ispitanika izjavila da ljudi iz vozila nisu klicali zabranjene

parole, zatim, što je još važnije, da nisu pucali, te da uopće nisu imali oružje. Isto tako većina se složila da nije postojao povod za bilo kakvu intervenciju kaplara Besedića. Druga važna činjenica koja je ustanovljena istragom jest da se nisu mogli pronaći tragovi metaka iz revolvera ispaljenih na žandare. Na zidovima okolnih kuća jasno su se vidjeli tragovi metaka ispaljenih isključivo iz žandarmerijskog oružja. U izvješću kraljevskoj banskoj upravi carske banovine Tućan ocjenjuje događaje u Senju na slijedeći način: »Pri sprovođenju ovih izvida skrenuta je naročita pažnja na to, da se utvrdi, imade li za ove događaje kakove krivice do tadanjih organa sreskog načelstva u Senju (bivšeg sreskog načelnika u Senju Stalia Ante i polic. pripravnika Radovanovića).

Kuća Vukušić u ulici Potok, ograđeno mjesto pogibije gospićkih omladinaca, Senj 10. svibnja 1937.

Izvidima nije se do sada mogla utvrditi nikakova krivična odgovornost ovih organa, jer su žandarmerijski organi postupili iz sopstvene pobude i bez naređenja starešine, nego je utvrđeno, da je tadanji sreski načelnik u Senju, sada sa službom u Mostaru, Stalio Ante učinio velike propuste, koji otešćavaju prikupljanje dokaznih materijala kojim se upotrebljava upotreba oružja od strane žandarmerije iz priprave i to: 1. što nije već u toku dana postupao protiv onih lica, koja su izazivala nered te koja su izvikivala razne protudržavne pokliče, nego se, kao što sam u zapisniku priznaje, oslonio isključivo na intervenciju privatnih lica, pa se takovim postupkom ogrešio o postojeće propise, 2. što u toku celoga dana – videći da događaji uzimaju opasan karakter – nije

izveštavao svoju pretpostavljenu vlast ni tražio uputstva za dalji svoj rad i postupak, 3. što je – namjesto da odmah po upotrebi oružja cernira mesto događaja i izvrši potrebne pretrage kod ubijenih i ranjenih u cilju pronalaska oružja i ispaljenih čaura u svrhu daljeg vještačenja – naredio, da se žandarmerija povuče odmah u kasarnu a i sam se je udaljio sa lica mesta i ostavio slobodan pristup na to mjesto građanstvu, koje je samo mrtve i ranjene pretreslo, svuklo i prenijelo u bolnicu, te sve eventualno pronađene sumnjive predmete odstranilo.

Ovim svojim postupkom ogrešio se je bivši sreski načelnik u Senju, sada u Mostaru Stalio Ante u svoje službene dužnosti te se opisani njegovi čini mogu smatrati disciplinskim delima iz čl. 129 stav 1. i stav 2. točka 1. Zakona o unutrašnjoj upravi.

Stoga predlažem da se Stalio Ante radi pomenutog dela stavi pod disciplinsko suđenje.

Ali pošto su međutim na ruke istražnog sudije stigle dve prijave iz redova građanstva kojima se sreski načelnik Stalio Ante, polit. upr. pripravnik Radovanović, žandarm. kapetan Koprivica, žandarm. kaplar Besedić Makso i svi žandarmi iz priprave, koji su upotrebili oružje, okrivljuju radi umišljenog i izvršenog lišenja života sedmorice ljudi, a po kojim je prijavama u tečaju sudsko isleđenje, odlučice nadležni disciplinski sud, da li će se disciplinski postupak protiv Stalio Ante do okončanja sudskog postupka odložiti.

Prema rezultatu izvidaja nije se pol. upr. pripravnik Radovanović nijednom svojom radnjom ogrešio o svoje službene dužnosti.

Protiv žand. kapetana Koprivice, kaplara Besedića i žandarma vode postupak žandarmerijske isledne vlasti.«¹⁴

Službenu istragu provodili su državni tužilac dr. Krušić, istražni sudac Popović i banski inspektor Tučan, koji je za vrijeme boravka u Senju organizirao prijevoz ubijenih osoba u Gospić i vršio dužnost sreskog načelnika jer je bivši sreski načelnik Ante Stalio premješten na dužnost u Mostar. Kao što vidimo iz prethodnog izlaganja, na temelju policijske istrage zaključeno je da se ne mogu teretiti za odgovornost žandarmerijski organi. Jedino se može zamjeriti sreskom načelniku što nije proveo istragu na licu mjesta, već je dopustio da se građanstvo pobrine za ranjenike i premjesti leševe. Predloženi disciplinski postupak nije proveden jer je, kako saznajemo iz izvora, u roku od nekoliko dana Ante Stalio premješten u drugu banovinu, tj. u Mostar. U policijskim izvješćima ne piše što se dalje događalo sa žandarima Besedićem i Koprivicom. Imamo samo informaciju da je dalji postupak prebačen na vojne organe. Cjelokupna istraga ne upućuje nas samo u razvoj događaja već nas iznimno dobro obavještava o obrambenom sustavu državnog aparata, odnosno policije i žandarmerije. Česti istupi, bezobzirni napadi od strane čuvara državne vlasti beskrupolozno su zataškavani, a krivci su obavezno potraženi na drugoj strani.

Dr. Maček je poslao dr. Šola i neke druge suradnike u Senj upravo s ciljem da se pronađu pravi krivci za zločin, i da to javnost sazna. Sakupivši iskaze 65 preslušanih svjedoka, među kojima su bili i državni činovnici, časnici, svećenici i

strani državljani, dr. Maček je rekonstruirao događaj, te je detaljnu istragu s izjavama svjedoka i rezultatima obdukcije objavio u već spomenutoj brošuri »Istina o krvavim događajima u Senju dne 9. V. 1937«. Evo kako je on opisao krvavi događaj u Senju:

»Žandar Besedić trči za autom i puca

U onom času čim je četvrti auto prošao kroz slavoluk, koji je podignut na obali, žandarmerijski kapetan, dao je podignutom rukom znak žandaru Maksu Besediću, koji je odmah potegao revolver i sa revolverom u ruci potrčao za autom, psujući Boga i pucajući u automobil. Tako trčeći za automobilom, žandar Besedić je neprestano pucao u gume i u ljude ispalivši oko 10 *hitaca iz revolvera*. Auto je išao polagano jer radi okuke uopće brzo nije mogao ići, kako ga je žandar Besedić tako reći u stopu slijedio držeći se dapače jednom rukom za auto. Čim je za autom potrčao žandar Maks Besedić potrčao je sam *kapetan*, potegnuvši revolver, paralelnom ulicom prema gostioni 'Nehaj' gdje se nalazio u pripremi vod žandarmerije. Preživjeli u automobilu kategorički tvrde, da *žandar Besedić uopće niti nije dao nalog automobilu da stane*. Već nakon prvoga hica čuo se iz auta krik pokojne Katice Tonković: 'Aoj ja sam pogođena!'

Devetnaest žandara puca u stroju

Kada je auto stigao do gostione 'Nehaj', koja se nedaleko u ulici zvana Potok nalazi, točno na zaokretu kojim je auto morao krenuti za Gospić, žandar Besedić je dao rukom znak, pa je na taj znak istrčao pripremljeni vod žandarmerije od 19 žandara sa bajunetama na puškama, držeći puške u stavu 'sprem'. Žandari su odmah pucali na auto pojedinačno. U tom času dotrčao je kapetan Koprivica dao znak zviždajkom našto su se žandari odmah propisno formirali u vojničku formaciju za 'paljbu vodom' u *dva reda* tako, da *prvi red puca* iz klečećeg stava, a *drugi red* iznad prvoga stojeći. Na lijevo krilo voda postavio se je *sam kapetan Koprivica* sa revolverom u ruci, dajući vodu žandarmerije komande rukom i riječima 'Pali!'

Na ovu komandu pao je prvi plotun. Pripominem i to, da su žandari osim sa puškama bili oboružani i sa *puško-mitraljezom*, čiju su karakterističnu brzu paljbu, štekatanje mnogi prisutni jasno razabrali.

U međuvremenu je *auto stao* jer je bio i zaustavljen po jednom žandaru iz pokrajne ulice sa nataknutim bodom, a hitci žandarskih pušaka padali su na auto pun nenaoružanih ljudi od kojih su neki u paničnom strahu poskakali i počeli bježati prema pokrajnim ulicama, drugi su se bacili na pod, misleći da će se tako moći spasiti, dok su neki već jaukali ogrezli u krvi ili umirali od zadobivenih rana. Prizor je bio tako užasan, da se to jedva može opisati. Samrtni hropac umirućih miješao se je sa očajnim poklicima ranjenih.

Ispaljena su jedan za drugim *tri plotuna*. Kada je auto već stao iza prvog plotuna, ostali hitci padali su na one koji su se nalazili u autu kao i na one koji su se pokušali spasiti bijegom u pokrajne ulice. Nakon trećega plotuna

zavladala je smrtna tišina. Žandari su se digli i približili automobilu. Očevidci iznose čak i to da su neki žandari došavši do auta podignuli puške visoko iznad glave okrenuli cijev u auto, *i pucali dalje unutra na mrtve i ranjene*, koji su ostali ležati u automobilu u lokvama vlastite krvi. Tako su neki ubijeni upravo izrešetani pušćanim hitcima. Čulo se i to kako su žandari obavljajući ovo zlođelo, pucajući i ubijajući vikali:

'Evo vam pjesme, majku vam vašu!'

Kada su svoj krvavi i zločinački posao završili, žandari su otišli ostavljajući mrtve i ranjene u okrvavljenom automobilu.¹⁵

Maček je zločin okarakterizirao kao unaprijed pripremljenu i organiziranu akciju. U izvješću Predstojništva gradske policije u Senju od 16. 5. 1937. koje je upućeno kraljevskoj Banskoj upravi, odjeljku za državnu zaštitu u Zagrebu, kaže se između ostalog da je zločin pripremljen od Jugoslavenske nacionalne stranke, odnosno njenih vođa u Gospiću s namjerom da se onemogućiti sporazum Mačeka s vladom i izazove takvo raspoloženje koje bi omogućilo Jugoslavenskoj nacionalnoj stranci dolazak na vlast.¹⁶

Iako postoje pokazatelji koji bi mogli opravdati Mačekovo uvjerenje, nema dovoljno dokaza da se ta teza prihvati kao činjenica.

U Senju je poginulo na licu mjesta pet osoba: Katica Tonković (negdje zavedena Kolaković), Franjo Jelača, Marko Smolčić, Tomo (Tone) Nikšić i Nikola Bevandić. Šesta žrtva bio je Petar Frković, koji je preminuo pola sata nakon što je prenesen u bolnicu. Od sedmero ranjenih u bolnici su umrli Jakov Milković i Branko Milinković. Ranjeni su bili: Zlatko Vlahinić, Mile Biljan, Vladimir Adžija, Ante Došen i Božo Marković. Na šestorici mrtvih, odnosno onih koji su poginuli na licu mjesta i neposredno nakon pucanja, obdukcijom su utvrđene 22 rane, od kojih su neke dobivene pucanjem iz blizine u leđa, što znači da su žandari pucali u već ranjene ili mrtve osobe. Maček izjavljuje da je liječničkim nalazom utvrđena upotreba »dum–dum« metaka koji su uzrokovali velik broj žrtava. Taj broj bio bi manji da se pucalo običnim vojničkim mecima. Policijski organi opovrgli su te tvrdnje.

Navođenje osobnih podataka žrtava u policijskim izvješćima bitno se razlikuje od izvjava HSS–ovaca. Franjo Jelača rođen je 1916. u Gospiću, po zanimanju je bio stolar. Sreski načelnik u Gospiću između ostalih podataka navodi da je bio komunist i policijski kažnjavan. Tajnik HSS–a iz Gospića o njemu piše da je sin vrlo siromašne majke Terezije, udovice, i da su mu oca ubili prije 18 godina politički protivnici. Nadalje piše da je uzdržavao bolesnu majku, sestru i dvoje mlade braće. Za Marka Smolčića, koji je rođen 1917. u Cesarici, općina Karlobag, a koji je bio namješten u općini Gospić kao pisar, piše da je bio odličan omladinski radnik, književnik i pjesnik koji je mnogo obećavao. Sreski načelnik iz Gospića izdvaja da je bio frankovački orijentiran, te da je 13. 11. 1934. bio osuđen po čl. 4. Zakona o zaštiti države, ali je kao maloljetan bio pušten na slobodu. Nikola Bevandić, rođen 1913. u Gospiću, po zanimanju je bio soboslikar. Policija navodi da je evidentiran

Ispraćaj poginulih hrvatskih gospićkih omladinaca iz Senja za Gospić, snimljeno iza senjske bolnice, 10. svibnja 1937.

kao komunist te da je bio isključen iz HSS-a, u koji je na molbu ponovno primljen. Napominju da su mu brat i sestra također bili komunisti. Iz izjave tajnika HSS-a saznajemo da je bio iz vrlo siromašne obitelji bez oca, te da je uzdržavao majku, sestru i mladu braću. Katica Tonković je rođena 1913. u Sincu. Radila je kao služavka sreskog načelnika u Gospiću, politički je bila neopredijeljena. Trebala se udati za Nikolu Bevandića, čija je bila djevojka. Prema izjavi tajnika HSS-a Katica Tonković imala je 18 godina. Tomo Nikšić rođen je 1914. u Gospiću, po zanimanju je bio trgovački pomoćnik. Po policijskom izvješću bio je frankovački orijentiran i suđen kod državnog suda za zaštitu države 15. 3. 1933. po čl. 1., točki 1. i 3. i §307 i 127 krivičnog zakona na godinu dana strogog zatvora. Petar Frković, rođen 1915. u Novom, po zanimanju remenar, nekažnjavan i frankovački orijentiran. Jakov Milković, rođen 1914. u Lukovu Šugarju (općina Karlobag), bio je po zanimanju mesarski pomoćnik. Nije se isticao politički niti je bio kažnjavan. Umro je u noći od 13. na 14. V. u Senjskoj bolnici. Pogreb je izvršen 15. V. poslije podne u Senju, a tek 1. 8. tijelo preminuloga prevezeno je u Gospić. Branko Milinković, rođen 1911, sin je trgovca iz Klanca (općina Pazarište). Sreski načelnik iz Perušića obavijestio je da je dotični bio policijski kažnjavan jer je sudjelovao 16. 5. 1935. u sukobu između građana Gospića i žandara, kada je poginulo šest osoba. Potjernica za njim

Tužan ispraćaj poginulih hrvatskih gospićkih omladinaca iz kapelice sv. Ivana Nepomuka na groblje u Gospiću, 11. svibnja 1937.

obustavljena je amnestijom. Okarakteriziran je kao frankovac i pristalica dr. Ante Pavelića. Navedeno je još i to da je bio šurjak Juce Rukavine, osuđenog na smrt zbog sudjelovanja u tzv. ličkoj ustaškoj aferi.

Kako se u sredstvima javnog informiranja naglašava komunistička politička opredijeljenost, HSS je oštro prosjedovao protiv tiska i službenog priopćenja. U svezi s tim Maček piše slijedeće: »Vrhunac cinizma je završetak saopćenja, kada hoće zločinstvo organa vlasti opravdati time, 'što među ubijenim i ranjenim licima ima i takvih, koja su osuđena radi saučešća u poznatoj ličkoj ustaškoj aferi, i takvih lica, koja su poznata kao komunisti'. Ako je među ubijenim i ranjenim bilo osoba, koje su bile osuđene radi sudjelovanja u ličkoj ustaškoj aferi, to su te osobe za to bile i osuđene i svoju kaznu izdržale. I tko je taj, koji ima pravo, da ih naknadno sudi na kazan ovako okrutne smrti. U ostalom bilo bi svrsi shodnije hrvatskoj javnosti položiti račune za sva ona zločinstva, koja su onda organi vlasti nad jadnom ličkom sirotinjom počinili.

Što se tiče pasusa vladinog saopćenja o komunistima, to je već poznata pjesma. Kada god vlast želi nekoga bilo iz kojih razloga staviti izvan zakona, proglašuje ga 'poznatim komunistom'.«¹⁷

Već je i prije navedeno da se inspektor Tučan pobrinuo za prijevoz poginulih. U Gospiću su žrtve dovezene 11. 5. ujutro oko 5 sati. Bila je pojačana žandarmerija,

ali ni tada ni za vrijeme pogreba nisu primijećene nikakve protudržavne aktivnosti. Naprotiv, pogreb šestoro senjskih žrtava održan 11. 5. oko 16 sati, prošao je dostojanstveno, u najboljem redu i miru. Jakov Milković i Branko Milinković pokopani su 15. 5. 1937. u Senju, također bez incidenata. Tijelo Jakova Milkovića naknadno je prevezeno u Gospić preko Otočca. Zadnju počast odali su mu mještani Otočca i Gospića u mirnom i svečanom tonu. Za Branka Milinkovića u izvorima nema podataka o premještanju tijela u njegovo rodno mjesto.

III.

Državni organi potrudili su se da javnost sazna što manje o događajima u Senju. Novine, najšire sredstvo javnog informiranja, bile su prve na udaru. Načelnik Keršovan uputio je brzojav 10. 5. 1937. svim sreskim načelnicima i ostalim područnim vlastima da se neizostavno izvrši cenzura listova, te da se ne dopusti objavljivanje bilo kakvog članka o događaju u Senju od 9. 5. 1937. Dopušteno je tiskanje službenog priopćenja, koje je izdala agencija »Avala«. I zaista, ni jedan list ni u Savskoj banovini, a ni izvan nje, nije objavio ništa drugo osim službenih izjava »Avala«. Službena priopćenja glase:

1. »Zagreb, 10. maja 1937. Dana 8 i 9. o. mj. prilikom boravka Hrvatskog pjevačkog društva Trebević u Senju održana je ujedno i proslava dana Matije Gubca i braće Radića. U ovoj proslavi uzelo je učešća nekoliko hiljada ljudi iz susjednih srezova. Već u toku dana neki neodgovorni elementi, koji su također došli na ovu proslavu u namjeri, da istu iskoriste u nedozvoljene svrhe, na raznim mjestima grada proizveli su ispade, za koje su predviđene u kaznenom zakonu teže kaznene sankcije, tako da su vlasti morale skrenuti pažnju priređivačima na ove pojave u cilju da se izbjegnju sukobi i incidenti, koji bi se iz toga mogli izroditi.

Međutim istoga dana oko 19 sati nakon završenih priredaba prilikom odlaska učesnika iz Gospića, koji su prolazili gradom u otvorenom kamionu, došlo je ponovno do težih ispada i do pucanja iz kamiona na organe žandarmerije koji su se na putu našli.

Ovom prilikom stradalo je životom šest lica i šest je lica ranjeno.

Tim povodom određena je specijalna istražna upravna i sudska komisija, da na licu mjesta utvrdi činjenično stanje.

Među ubijenim i ranjenim licima ima i takvih, koja su osuđena radi učešća u poznatoj ličkoj ustaškoj aferi i takvih lica, koja su poznata kao komunisti.«

2. »Gospić, 12. maja (Avala). – Dosadanja policijska istraga povodom događaja kod Senja utvrdila je ove nove činjenice. Među ranjenim i poginulim nalaze se Jelača Franjo iz Gospića, koji je ranije policijski kažnjavan kao komunist, Smolčić Marko iz Cestarice općine Karlobag, koji je osuđen po čl. 4. zakona o zaštiti države 1934. godine, pa je kao maloljetnik uslovno

pušten. Bevandić Nikola iz Gospića, koji je kao komunista isključen iz redova HSS, Nikšić Tomo iz Gospića, koji je osuđen od strane suda za zaštitu države na godinu dana strogog zatvora, Tonković Katica iz Slinca, služavka, vjerenica Bevandića, i najzad Milinković Branko, poljodjelac iz Klaića, koji je umiješan u događaje u Gospiću na dan 3. maja 1935. god. kad je također poginulo šest lica, pa je njegova krivica amnestirana. On je šurjak Jure Rukavine, koji je osuđen na smrt.«¹⁸

Treće priopćenje koje je objavljeno gotovo u svim novinama vezano je za pogreb šestorice. Iako nije navedeno kao službeno, zacijelo je sastavljeno po uputstvima državnih organa. Nešto je o tome rekao i dr. Šol na pogrebu Jakova Milkovića. On je izjavio da je »komunike napravljen po uputstvima vlastodržaca iz Beograda«. To je izazvalo burnu reakciju, pa je iz Beograda hitno zatraženo od kraljevske banske uprave provođenje istrage, što podrazumijeva provjeru svih osoba telefonske centrale u Zagrebu, kao i provođenje kontrole za telefonsku centralu. Očito je da su potvrde o valjanosti i podobnosti pojedinih tekstova potvrđivane ili odbacivane iz Beograda telefonskim vezama. Iz Zagreba je ubrzo poslat odgovor ujedno i obrana koja Šolovu informaciju pripisuje krugu zagrebačkih novinara. Nije navedeno o kojem je tekstu riječ, ali se može pretpostaviti da se radi o slijedećem:

Sahrana hrvatskih gospićkih omladinaca na groblju sv. Marije Magdalene u Gospiću, 11. svibnja 1937.

»U Gospiću su u najvećem miru sahranjene žrtve događaja u Senju.

Gospić 12. 5. – Mrtva tijela poginulih u događajima u Senju prevezena su u noći od 10. na 11. o. mj. iz Senja preko Karlobaga u Gospić gdje su smještena u mrtvačnici i jučer popodne sahranjena. Pogreb je izvršen u najvećem redu i miru. Na groblju su govorili u ime bivše HSS ing. August Košutić kao izaslanik g. dr. V. Mačeka, tajnik Gospodarske Sloge Luka Hećimović, Božo Katalinić gimnazijski direktor u penziji i kandidat na listi dr. Mačeka u prošlim izborima za kotar Senj, te dva omladinca. Među poginulima nalaze se dvojica koji su već optuživani i bili kažnjeni zbog komunističke propagande, a jedan je i isključen iz bivše HSS zbog komunizma. Jedan od teško ranjenih je Branko Milinković koji je 1935. god. učestvovao u jednom sukobu u Gospiću u kom je poginulo zbog otpora vlastima 6 osoba, pa je za njim kao jednim od glavnih organizatora ovog sukoba bila raspisana potjernica ali je kasnije ovaj postupak obustavljen jer se je na nj protegnula amnestija. O događaju u Senju vodi se najstroža istraga te će krivci biti uzeti na odgovornost.«¹⁹

Pokušaj istinitog objavljivanja vijesti o senjskim događajima međutim nije mogao proći. Tako je »Seljački dom« broj 20 i 21 zabranjen. U listovima »Lička sloga« (br. 15/1. 6. 1937) i »Seljački dom« (25/10. 6. 3. 37) pojavila su se samo dva kraća teksta koja su odala počast palim žrtvama, za razliku od svih drugih javnih glasila što su ih ocrnila. Posljednja obavijest koja se pojavila u ljetnim mjesecima 1937. bilo je slijedeće službeno priopćenje iz Beograda:

»Istraga zbog događaja u Senju.

Beograd, 17. juna. Saznaje se, s pouzdane strane da je po dovršenom izvidanju događaja u Senju od 9. prošlog mjeseca proveden protiv izvjesnih organa disciplinski i sudski postupak, i da će oni za koje se utvrdi odgovornost iskusiti zakonske posljedice.«²⁰

Vidljivo je da su sredstva javnog informiranja davala samo one informacije koje su odgovarale državnom režimu. Bez obzira na takvo izvještavanje i manipuliranje građanstvom, ipak su se pojavile osude očiglednoga, pristranog informiranja građanstva. Kako je u svim glasilima većina senjskih žrtava proglašena komunistima, tako se ubrzo zatim pojavljuje letak koji traži bojkot »Jutarnjeg Lista«, »Večeri« i »Novosti«. Dr. Maček se isto nije oglasio na pisanje dnevnih i tjednih listova: »Hrvatska javnost nije mogla biti obaviještena o svoj strahoti ovog zločina, jer je beogradski režim po svojoj uobičajenoj praksi plijenio sve vijesti o ovom zločinu, a istodobno dao objaviti, dva službena saopćenja, koja lažu i cinički prikazuju divljačko krvoproliće i žrtve ovog teškog zločina.«²¹

Javnost, ogorčena događajima u Senju, odgovorila je na teror lecima. Sadržaj zabranjenih letaka usmjeren je na buđenje nacionalne svijesti, ujedno protiv velikosrpskog i cjelokupnog vladajućeg sustava stare Jugoslavije. Tako se javljaju leci s potpisom »Odbor Hrvata Zagrepčana«, »Bez žrtava nema slobode«, pod naslovom »Glas hrvatske omladine iz Like«, »Međuklupski odbor hrvatskih

sveučilištaraca«, zatim na kojem s desne strane stoji »Senj, 12. svibnja«, »Hrvatskoj javnosti« i osmrtnice s početkom »Hrvatski narode«. Svi ljudi povezani sa lecima, pogotovo raznosioci, bili su kažnjavani, a pod stalnim nadzorom bila je tiskara »Grafika« u Gundulićevoj ulici broj 24, u Zagrebu, za koju se sumnjalo da tiska letke. Vlasnik tiskare bio je gospodin Kovačić. Zagrebačko sveučilište odmah je nedvojbeno pokazalo svoje mišljenje ističući crnu zastavu, koju je policija ubrzo skinula. 12. 5. crna zastava je ponovo obješena, ali studenti Sveučilišta nisu dali da se skine.

Nakon toga obustavljena su predavanja i proglašen je trodnevni štrajk zbog senjskih žrtava. Tim povodom zagrebački su sveučilištarci objavili i svoj letak:

»HRVATSKI SVEUČILIŠTARCI!

Hrvatski narod prolazi već 18 godina tešku kalvariju u borbi za svoju narodnu slobodu. Proliveno je more hrvatske krvi! Zavijeni su u crno hrvatski domovi i najzabitnije potleušice. Nema mjesta u Hrvatskoj koje nije natopljeno krvlju hrvatskih sinova, koji su pali u borbi sa zatiračima svega što hrvatski misli i osjeća. Mislili su i misle, da će tako sistematskim ubijanjem izbrisati s lica zemlje jedan narod, jedan kulturni i svijestan narod. *Varaju se!*

Svaka kaplja prolivene mučeničke krvi rađa nove pionire za hrvatsku narodnu slobodu i – pravicu. Žrtve neprestano nove žrtve! Cijeli hrvatski narod se pita, kada će to prestati. Hrvatska plače bez prestanka. Plače u dubokom uvjerenju da su te žrtve vijesnici score slobode.

Krvavi beogradski režim, bio Jevtićev ili Stojadinovićev ili kako mu drago se zvao, svaki je pucao u tijelo hrvatskom narodu, pa tako i sada.

Pokraj još svježeg humka Karla Brkljačića redaju se novi grobovi hrvatskih sinova, nove žrtve veliko-srpskog režima. A nove žrtve naše junačke Like pale su u Senju. Oni su išli da se porazgovore sa svojom braćom preko Velebita, da manifestiraju slogu svih Hrvata i tu su našli smrt od ubojitih taneta žandara, plaćenika i čuvara velikosrpskog režima. Oni se još uvijek titraju sa strpljenjem hrvatskog naroda, ali čaša je puna. Neka znadu da time stvaraju nove Kerestince, koji će jednog dana obuhvatiti cijelu Hrvatsku.

Hrvatska sveučilišna omladina, stajala je, stoji i stajaće u borbi sa svojim ispaćenim narodom. I u znak duboke boli nad novim žrtvama proglašuje trodnevni protestni štrajk.

Cijeli pak kulturni svijet upozorava na nečovječni balkanski zulum i na gaženje prava malog i potlačenog, ali kulturnog i svijesnog hrvatskog naroda.

Slava palim žrtvama za hrvatsku narodnu slobodu i socijalnu pravdu!

Međuklubski odbor
Hrvatskih
sveučilištaraca.«²²

HSS na čelu s dr. Mačekom najavila je služenje mise zadušnice 24. 5. 1937. za poginule u Senju. Mise su se održavale u gotovo svim većim i manjim mjestima Hrvatske. Policijske vlasti dobile su nalog za pripravnost zbog očekivanja mogućih nereda. Osobito je pojačana služba u Otočcu, Gospiću, Perušiću i Senju. Inspektor Tučan poslan je u Senj 22. 5. na 12 dana da osobno nadgleda situaciju u gradu. Postoje podaci koji govore da je u Zagrebu bilo koncentrirano 180 žandara. Iako nije bilo većih izgređa, ljudi su pokazivali svoje ogorčenje, pa je u svezi s tim bilo i hapšenja. Misa zadušnica u Zagrebu je održana u Katedrali u 10 sati ujutro. Ispred crkve bilo je okupljeno oko 3000 građana. Misu zadušnicu služio je nadbiskup dr. Alojzije Stepinac. Od značajnih političkih ličnosti bitno je istaknuti nazočnost dr. Mačeka, ing. Košutića, dr. Pernara, dr. Scholla, dr. Trumbića, dr. Jančikovića, dr. Totha; od pripadnika SDS-a bili su nazočni dr. Budisavljević, dr. Ivković, Vilder, Kosanović, Gašparac, od strane frankovački orijentiranih ličnosti bili su nazočni dr. Buć, dr. Mintas, dr. Dečak, dr. Ramljak i drugi. Nakon mise zadušnice, koja je završila u 10^h45', sakupila se grupa od stotinjak ljudi koja je prolazeći niz Bakačevu ulicu počela vikati parole: »Živio dr. Maček!«, »Slava žrtvama«, »Slava mučenicima!« i druge. Tom prilikom uhapšeni su Nikola Ilić, Milan Arko, Martin Trošen, Maksimiljan Pećar i Marija Koprivšek. Ubrzo nakon toga u Ilici u blizini Preradovićeve ul. ponovno se sakupilo osamdesetak ljudi i počelo klicati: »Živio dr. Pavelić!«, »Živila samostalna Hrvatska!« i »Dolje krvavi Beograd!«. Počinjena je šteta razbijanjem izloga jedne fotografske radnje u Ilici gdje se nalazila slika kralja Petra II. Nakon nekog vremena demonstracije su rastjerane. U Kalju, gdje je također održana misa zadušnica, kažnjen je zbog govora dr. Stjepan Karlić.

U Senju je odmah nakon krvavog događaja, točnije 10. 5, tiskan letak koji poziva građane da daju novčani prilog za obitelji nastradalih. Letak su potpisali: A. Pavlović, B. Katalinić, i M. Moguš. U svezi s tim policija je dobila informaciju da je formiran »Fond narodnih žrtava 9. svibnja 1937« u okviru Gospodarske Sloge. Saznaje se da su se prilozi prikupljali u Gospiću, Petrinji, Novalji, Brinju, Đakovu, i vjerojatno još u nekim mjestima Hrvatske. Fond je bio zabranjen, pa je shodno tome policija poduzela mjere.

Intelektualci se također nisu oglasili na zbivanja u Senju. Iz policijskog izvješća od 14. 6. 1937. saznajemo da se u Zagrebu organizirao odbor »Lige za čovječja prava«. Ligu su osnovali advokati dr. Politeo i dr. Spevec, te bankarski direktor Andrašević. To su sve osobe koje su nešto ranije na čelu sa prof. dr. Krbećem sastavile nacrt Ustava. Navedeni odbor zalagao se da krivci senjskih žrtava budu podvrgnuti odgovornosti.

Do kuda je stigao državni teror najbolje nam govori činjenica da su sva pisma poslana iz Senja odmah nakon 9. 5. otvarana i pregledavana. Ona pisma koja su opisivala zločin u Senju zaplijenjena su, što je bio jedan od načina da se zaustave informacije o stvarnim događajima u Senju. Slijedeći citat dio je autentičnog pisma poslanog iz Senja nakon tragičnog događaja. Poslužit će da nam dočara potresnu i kobnu atmosferu zbivanja u Senju: »U gradu je zavladao panika. Ljudi su uvjereni, da je ovo bilo dogovoreno od žandara. Sreski poglavar Stalio došao je na gotov čin.

Policija nemoćno gleda na lokve krvi pred kućom Vukušić. Kuća je izrešetana promašenim hitcima kao i kuće. Na kući Vukušić vise vlasi i komad mozga nastradale djevojke. Masa je uzbuđena. Traži zadovoljštinu i pravdu. Čemu uopće preko dana toliko žandara na ulici? Čemu njihovo dogovaranje iza kuće Dragičević? Taj Maks već godinama terorizira grad i okolicu. Na nar. vođe, biskupa i svećenstvo vijest je o tom pokolju djelovala neopisivo. Svećenici su tješili ranjene i podijelili im sakramente. Dobivamo dojam, da smo na bezpravnoj točki svijeta. Uvjerenje je da se pucalo dum–dum patronama. Grad je sav u crnini. Svak plače za dobrom omladinom i žali njihove obitelji u našem Gospiću. Najbolji njegovi momci ostaviše živote na obali Jadrana, a za pravdu i poštenje. Narod je uznemiren, traži energičnu sudsku istragu i kaznu za zlikovce, koji bez razloga oduzeše nar. uzdanici život. Gradom se razvija vapaj i očaj kao u dane uskočkog krvnika Rabatte. Perušičko–Gospički kraj najzdraviji je hrv. kraj, gdje nema razvratnosti. Komunistima ni traga! Narod je bistar, odan svojoj djedovskoj vjeri i grudi. Ranjeni leže u bolnici. Senj poginulima sprema svečani ispraćaj. Sreskog Stalia su blokirali u bolnici, a onda je došla žandarmerija i odvela ga na postaju. Opći je dojam, kao da je ovo teritorij za kaznene ekspedicije, iako smo mirni građani.«²³

Komemoracija za poginule hrvatske gospičke omladince, građani Senja i pripadnici senjske postrojbe ustaške satnije, ulica Potok, Senj, 9. svibnja 1942.

* * *

Događaj u Senju jedan je u nizu primjera represivnih metoda, kojima se štiti postojeći državni režim. Kod utvrđivanja politike i sustava provođenja državnih mjera moramo imati na umu da se represivni aparat nije zaustavio samo na gušenju pobuna i nemira već da je kontrolirao društveni život na svim njegovim razinama. Pod tim podrazumijevamo cenzuru tiska, kontrolu komunikacija i svih oblika iskazivanja mišljenja što su bila u suprotnosti s osnovnim načelima državne vlasti, kao politička ubojstva i terorističke akcije što su ih provodili policijski i žandarmerijski organi.

Međutim, događaje u Senju treba u prvom redu promatrati kao primjer političkog terora koji se vršio u Hrvatskoj, tj. na području koje je za vladajući politički režim bilo najdelikatnije s obzirom na akutnost hrvatskog pitanja i sve masovniji hrvatski nacionalni pokret na čelu sa HSS-om.

Ključna činjenica koja daje obilježje krvoproliću u Senju jest spoznaja da je osmero ubijenih mladih ljudi bilo nenaoružano, te da nije bilo spomena incidentu koji bi dao povoda uporabi sile i opravdao je. Legalni organi pravne vlasti nastojali su onemogućiti spoznavanje prave istine. Činjenice do kojih su došli istragom interpretirane su tako da zaštite počiniocima zločina. No međutim, javno mnijenje osudilo je zločin. Tiskanjem letaka, isticanjem crnih zastava, osnivanjem fonda za pomoć obiteljima nastradalih, misama zadušnicama, bojkotom režimskih novina, štrajkom, demonstracijama i drugim tada nedopuštenim sredstvima narod je izrazio protest i antirežimsko raspoloženje.

Kada je riječ o primjeni sile i očuvanju vlasti, Stojadinovićeve vlada nije bila bitno drugačija od prethodnih. Iako je bio otvoren dijalog između Stojadinovića i Mačeka, hrvatsko pitanje nije riješeno, a time nije prestala ni strahovlada za hrvatski narod.

Bilješke

- 1 Događaji u Senju nisu privlačili znatniju pozornost u literaturi. Oni su uglavnom kratko zabilježeni ili tek konstatirani u pojedinim širim povijesnim prikazima. U literaturi se navodi sedam poginulih osoba, no radi se o osam žrtava, od kojih je pet ubijeno na licu mjesta, šesta je poginula pola sata nakon krvoprolića, a dvije osobe umrle su od dobivenih rana pet do šest dana poslije tragičnih događaja u Senju. *D. Bilandžić* je u knjizi: *Historija SFRJ – glavni procesi 1918–1985*, Zagreb, 1985, 25, spomenuo ubojstvo sedam izletnika u Senju, pišući o političkim zločinima počinjenim za vrijeme Stojadinovićeve vlade u Hrvatskoj. *F. Čulinović* u knjizi: *Jugoslavija između dva rata II*, Zagreb, 1961, III, piše o krvoproliću u Senju, te navodi da se događaj zbio 9. listopada 1937. i da je palo sedam žrtava. *I. Jelić* je u članku: *Senj u razdoblju između dva svjetska rata*, *Senjski zbornik* br. 1, Senj, 1965, 129, u kontekstu političkih prilika od 1929–1941. ukratko opisao zbivanja u Senju.

- 2 Nakon vlade Bogoljuba Jevtića (20. 12. 1943–24. 6. 1935) predsjednik vlade postaje Milan Stojadinović. Prva vlada egzistirala je od 24. 6. 1935–21. 12. 1938, dok je druga Stojadinovićeve vlada postojala od 21. 12. 1938. do 5. 2. 1939.
- 3 Vojna enciklopedija, sv. 10, Beograd, 1975, 729.
- 4 F. Čulinović, n. dj., 110.
- 5 I. Jelić, n. dj., 128.
- 6 AISP, grupa XVI, inv. br. 980.
- 7 Izvješće predstojništva gradske policije u Senju kraljevskoj banskoj upravi, Odsjeku za državnu zaštitu u Zagrebu, Senj 10. 5. 1937., AISP, grupa XVI, inv. br. 980.
- 8 V. Maček, Istina o krvavim događajima u Senju dne. 9. 5. 1937, Zagreb, 1937, 5.
- 9 Matija Moguš je na izborima u prosincu 1938. bio nositelj liste Udružene opozicije.
- 10 Izvješće predstojništva gradske policije u Senju kraljevskoj banskoj upravi, Odsjeku za državnu zaštitu u Zagrebu, Senj 10. 5. 1937, AISP, grupa XVI, inv. br. 980.
- 11 Isto.
- 12 Isto.
- 13 Isto.
- 14 Izvješće izaslanika kraljevske banske uprave iz Senja 15. 5. 1937. kraljevskoj banskoj upravi Savske banovine, Odjeljak za državnu zaštitu u Zagrebu, AISP, grupa XVI, inv. br. 980.
- 15 V. Maček, n. dj., 8–9.
- 16 AISP, grupa XVI, inv. br. 980.
- 17 Isto, 47.
- 18 Isto, 3–4.
- 19 *Primorske novine*, br. 556, 13. 5. 1937.
- 20 *Novosti*, br. 165, 18. 6. 1937.
- 21 V. Maček, n. dj., 3.
- 22 Letak Hrvatski sveučilištarci, AISP, grupa XVI, inv. br. 980.
- 23 Pismo o događajima u Senju, zaplijenjeno od strane policijskih organa, AISP, grupa XVI, inv. br. 980.

Zusammenfassung
Die Geschehnisse in Senj am 9. Mai 1937
 (Beiträge zur Erforschung des politischen Terrors in Kroatien
 zwischen zwei Weltkriegen)
Koraljka Manojlović

Die Aufgabe dieses Artikels war, vor allem, die Analyse des Laufes der Senjer Geschehnisse vom 9. Mai 1937, wie auch die Beschreibung des Widerhalls in der Öffentlichkeit, der gleich nach dem Verbrechen der Gendarmen erfolgte. Das Geschehnis wird im Kontext des, durch die politischen Organe durchgeführten, Terrors eingesehen.

Der Artikel ist in drei Teile geteilt. Nach einem kurzen Rückblick auf die politischen Umstände in Kroatien und Jugoslawien in der zweiten Hälfte der dreißiger Jahre und auf den Terror, den die Staatsbehörden durchgeführt haben, folgt eine bis auf jedes Detail eingehende Darstellung des Geschehnisses. Danach

werden die Reaktion der Öffentlichkeit, wie auch verschiedene Formen der nach dem Verbrechen erfolgten Repressionen beschrieben. Als eine eigenartige Illustration des Inhaltes dieser Arbeit werden Faksimile beigelegt. Die Erörterung gründet sich auf der Analyse der Senjer Geschehnisse, die im Archiv des Instituts für zeitgenössische Geschichte in Zagreb aufbewahrt sind. Die Grundquellen dieser Analyse sind: Berichte der Polizeiverwaltung in Zagreb, die Tatbestandaufnahme, die durch den Inspektor der königlichen banischen Verwaltung J. Tućan durchgeführt wurde, Berichte des Staatsvorstehamtes in Senj, Flugschriften die nach dem Geschehnis gedruckt wurden und die Todesanzeigen der Umgekommenen. Ein originelles Kennzeichen hat auch die Broschüre von Dr. Vlatko Maček »Istina o krvavim događajima u Senju dne 9. 5. 1937« (»Die Wahrheit über die blutigen Geschehnisse in Senj am 9. Mai 1937«, Zagreb.)